

Hoek Stek-Schoolstraat, Dordrecht

Een archeologisch proefsleuvenonderzoek op het doelterrein van de St. Jorisschutterrij

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 91
**hoek Stek-School-
straat,
Dordrecht**

Een archeologisch proefsleuvenonderzoek
op het doelterrein van de St. Jorisschutterij
in Dordrecht

M.C. Dorst

2017

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Vakteam ErfgoedArcheologie

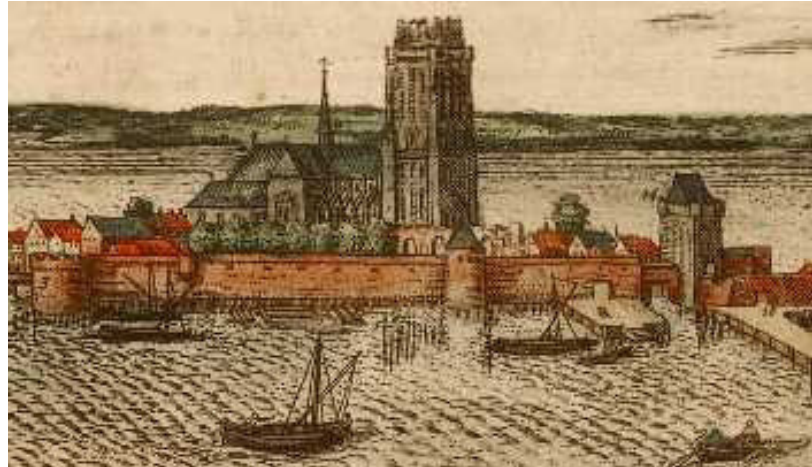
Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie,
tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: Drukkerij RAD
Uitgave: Gemeente Dordrecht, augustus 2017

Gemeente Dordrecht
Sector Stadsontwikkeling / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2017

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	6
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	8
3. Resultaten bureauonderzoek; de archeologische verwachting	9
4. Doel en vraagstellingen	11
5. Veldwerk	13
5.1 Methodes	13
5.2 Onderzoekresultaten	14
5.2.1 Bodemopbouw	14
5.2.2 Archeologie	16
6. Conclusies en aanbevelingen	29
Literatuur	33
Begrippen en afkortingen	35
Bijlage 1: boorbeschrijvingen	37

Reconstructie van het doelenterein tijdens de Nationale Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst in 1897 te Dordrecht (RAD 551_5037).

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Tussen 23 februari en 27 maart 2017 is in het plangebied Steegoversloot parkeerterrein te Dordrecht een waarderend archeologisch onderzoek in de vorm van een proefsleuven uitgevoerd. Daarnaast is een deel van de ontgraving van het terrein begeleid (proefsleuf conform begeleiding). Dit gebeurde in het kader van een herinrichtingsplan waarvoor de bestaande bebouwing is gesloopt en het terrein is ingericht als parkeerterrein. Voorafgaand zijn in mei 2014 een bureauonderzoek en enkele verkennende grondboringen uitgevoerd. Op basis van de resultaten is destijds door het bevoegd gezag gesteld dat er een nader onderzoek uitgevoerd diende te worden waarbij de archeologische verwachting getoetst moest worden dit vooruitlopend op de mogelijke aanleg van een parkeerkelder in de nabije toekomst. Deze plannen waren ten tijde van het onderzoek nog niet zeker, maar aangezien een proefsleufonderzoek na de aanleg van het parkeerterrein niet meer mogelijk zou zijn, is besloten deze nu al uit te voeren. Tijdens het veldwerk, na de aanleg van de eerste proefsleuf, is deze opdracht voor de uitvoer door opdrachtgever ingetrokken. Er is dus maar één van de drie geplande proefsleuven gegraven. Daarnaast is wel een deel van de ontgraving begeleid omdat er funderingen aangetroffen werden. Om een goed beeld te krijgen van de dieper gelegen bodemopbouw zijn ook nog aanvullende, verkennende grondboringen gezet. Uiteindelijk kon toch het grootste deel van de vraagstellingen uit het PvE beantwoord worden. Er zijn bewoningssporen aangetroffen uit de periode 14e – 20e eeuw.

Het onderzoek is uitgevoerd door het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht.¹ Het doel van het veldwerk was het inventariseren en waarderen van de aanwezige archeologische waarden. Dit document betreft de rapportage van de proefsleuf, de archeologische begeleiding en de grondboringen.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	IVO-P (proefsleuven, deels conform begeleiding) en IVO-O (boringen)
Projectcode:	1701
ARCHIS:	Onderzoeksmeldingsnr. 4035925100
Periode:	Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd (14e -20e eeuw)
Datum onderzoek:	23 februari – 27 maart 2017
Gemeente/wijk:	Dordrecht/Binnenstad
Straat:	Hoek Stek - Schoolstraat
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	38C
RD centrum coördinaat:	105.695 / 425.495
Opdrachtgever:	Gemeente Dordrecht, Sector Projectmanagement
Contactpersoon:	mevr. M. Beringer (projectmanager)
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed/archeologie
Medewerkers:	dhr. M.C. Dorst (senior archeoloog), dhr. J. Nipius (veldmedewerker)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. W. Zijlstra (manager Stadsontwikkeling)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior adviseur erfgoed)
	Archivering: Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/ archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Gemeente Dordrecht/Stadsontwikkeling/Vakteam Erfgoed

¹ Gemeente Dordrecht; Hoevenberg 2017: archeologisch advies nr. 17A16.

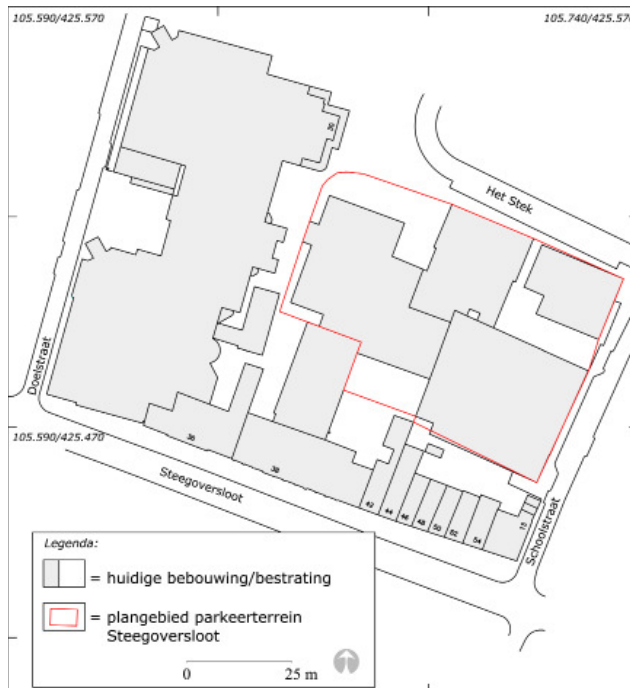
2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied is gelegen in het historische centrum van Dordrecht (afb. 1). Het betreft een (voormalig) bouwblok dat wordt begrensd door verschillende straten en bebouwing. De noordgrens wordt gevormd door het Stek en de oostgrens door de Schoolstraat. De zuidelijke begrenzing betreft de achterzijde van de tuinen achter de huizen aan het Steegoversloot 42, 44, 46, 48, 50, 50 en 54 en de moderne aanbouw achter het rijksmonument aan het Steegoversloot 38. De westgrens wordt gevormd door de oostgevel van het bouwcomplex op de hoek Steegoversloot-Doelstraat (afb. 2). Het plangebied meet circa 50 x 71 m (3626 m²).

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied in de binnenstad van Dordrecht.

Afb. 2. De ligging van het onderzoeksgebied in detail.

2.2 Geplande werkzaamheden

Het plangebied wordt heringericht. De bestaande bebouwing is gesloopt en er wordt een parkeerterrein met 120 parkeerplaatsen aan het maaiveld gerealiseerd.² Dit parkeerterrein is tijdelijk van aard en zal op termijn worden herontwikkeld waarbij het mogelijk is dat er ook een ondergrondse parkeergarage aangelegd wordt.

De bebouwing is tot op het maaiveld gesloopt; het verwijderen van de funderingen tot de aanlegdiepte van de bouwput tot 0 m NAP is archeologisch begeleid (opgraving conform variant archeologische begeleiding). Dit komt neer op een ontgravingsdiepte van circa 1 m – mv (ca. 1 m NAP). Op enkele locaties zijn de funderingen vanuit bodemsaneringsoogpunt dieper ontgraven tot circa 2,5 m – mv. Hierbij werden geen onverstoorde bodempakketten vergraven. Het gehele terrein is vervolgens weer tot maaiveldniveau aangevuld met schoon zand.

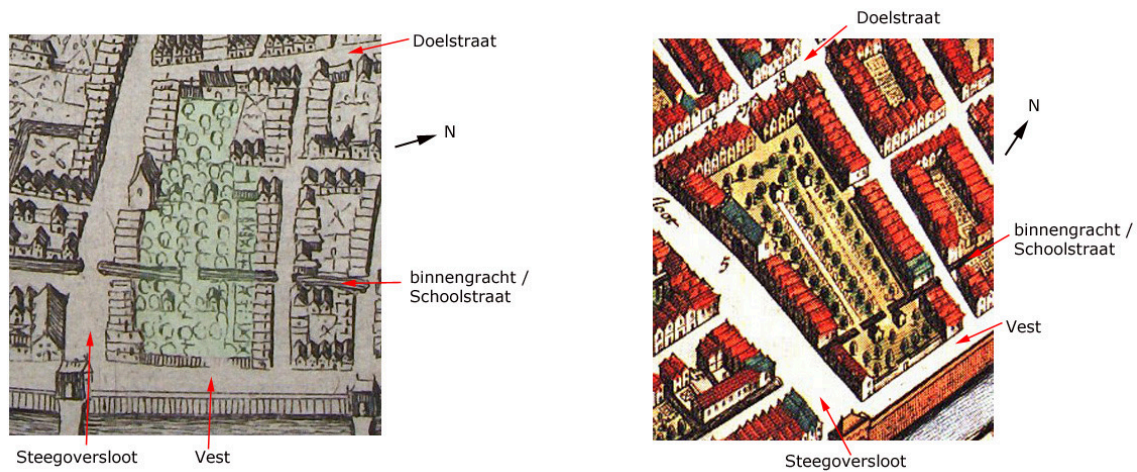
2 Zoals verwoord in het geaccordeerde raadsvoorstel d.d. 10 december 2013.

3. Resultaten bureauonderzoek; de archeologische verwachting³

De diepst gelegen, natuurlijke afzettingen zijn naar verwachting een komkleiafzetting van de Thuredrith die is afgezet op een veenpakket behorende tot het Hollandveen Laagpakket. Aan de Steegoverslootzijde is de komklei aanwezig vanaf circa 4 m – mv. In noordelijke richting is dit hoger gelegen; vanaf circa 3,2 m - mv. Hierop zijn ophogingen aanwezig die kunnen dateren vanaf de periode 1200-1400. In het zuidelijk deel gaat het om ophogingen van de erven van de huizen die aan het Steegoversloot stonden/staan. In het noordelijke deel gaat het om ophogingen die geassocieerd kunnen worden met het gebruik van dit gebied als schuttersterrein, vermoedelijk die van de St. Joris schutterij. Onverstoorde ophogingspakketten worden verwacht vanaf een diepte van 1 m – mv. De jongere ophogingspakketten vanaf circa 0,4 m – mv dateren uit de periode 1800-1900 en het jongste ophogingspakket tot 0,4 m – mv zal dateren van ná 1900.

De oudere, middeleeuwse bewoningssporen (1200-1400) worden verwacht vanaf een diepte vanaf circa 3 m – mv. Het betreft de erven van huizen die aan het Steegoversloot stonden. Resten van huizen worden niet verwacht; de aanwezige sporen zullen bestaan uit afval- en mestkuilen, water- en beerputten en perceelsscheidingen in de vorm van slootjes en palen. In de opvulling van de grondsporen kan veel vondstmateriaal van verschillende aard aanwezig zijn. De conservering van de grondsporen en het aanwezige vondstmateriaal is naar verwachting (erg) goed. Op deze diepte kunnen in het noordelijk deel sporen van de oudste fase van het schuttersterrein aanwezig zijn. De aard van deze sporen is relatief onbekend. Het zou, net als in de latere 16e eeuw, kunnen gaan om doelsloten met wallen en beplanting aan weerszijden; de schietbanen (afb. 3). Afgezien van mogelijke schiet- en doelhuisjes was er mogelijk geen sprake van bebouwing op het terrein. Het terrein werd, vanaf de aanleg van dit stadsdeel in de 14e eeuw, in tweeën gedeeld door een sprant die pas in het laatste kwart van de 19e eeuw is gedempt. De opgevulde sprant kan vanaf 1 m – mv aanwezig zijn. Het schuttersterrein is naar verwachting vrijwel geheel leeg geweest van bebouwing. Vanaf de 16e eeuw zijn er historische vermeldingen en kaarten van het terrein beschikbaar. Op basis hiervan is bekend dat er sprake was van afgeperkte schietbanen. Deze bestonden uit opgeworpen wallen van aarde en plaggen die afgezet waren door bomen en struiken (afb. 3). Hierbinnen en/of langs liepen goten die voor de watertoevoer moesten zorgen. De oriëntatie van de schietbanen is onbekend, maar deze liepen naar verwachting parallel aan de oost-west georiënteerde sprant.

3 Dorst 2014.

Afb. 3. De schietbanen van de doelen op de kaart van Guicciardini (1633) en van Blaeu-Janssonius (ca. 1640-1647). Hierop zijn de schietbanen herkenbaar door de stekken en de doel- en schiethuisjes op de kopse kanten daarvan. Op beide kaarten lijken de banen over de binnengracht te lopen. Daarnaast is nergens de centrale sprant te zien die de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot en het doelterrein scheidde. De detaillering is dus mogelijk niet werkelijkheidsgetrouw.

Het is mogelijk dat er lokaal sprake is van maaiveldverharding door middel van bakstenen en de aanwezigheid van (funderings)muren van schietmuren. Eventuele resten van de schietbanen kunnen aanwezig zijn vanaf 1 m – mv. Het is niet bekend of er sprake is geweest van verschillende fases van de schietbanen, maar het is niet uit te sluiten dat er op meerdere niveaus resten van dergelijk schietbanen aanwezig zijn. De conservering en herkenbaarheid van de verwachte grondsporen is onbekend.

Naar verwachting kunnen vanaf 1 m – mv verschillende oude leef- / loopniveaus van het schuttersterrein aanwezig zijn. Naar verwachting is hier weinig sprake van gesloten vondstcomplexen. Mogelijk zijn wel strooivondsten zoals kogels en pijlpunten aanwezig. De grootste hoeveelheid vondsten is te verwachten in de verschillende opvullingslagen van de centrale sprant. Deze is in gebruik geweest tussen circa het midden van de 14e eeuw tot het laatste kwart van de 19e eeuw. De verschillende vondsten in de sprantopvullingen kunnen afkomstig zijn van zowel de schutterijen, de bezoekers van de markten en kermis en de bewoners aan het Steegoversloot.⁴

4 Benschop, 1984, 47-48.

4. Doel en vraagstellingen

Het hoofddoel van het onderzoek was het geo-archeologisch inventariseren en waarderen van de (mogelijke) bewoningssporen op de locatie. De vraagstellingen zijn verdeeld naar de drie verschillende (verwachte) archeologische complexen, namelijk: het doelenterrein, de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot en de sprant die deze terreinen scheidde.⁵

Deellocatie 1: doelenterrein van de St. Joris schutterij

- Zijn er resten aanwezig van de schietbanen van het doelenterrein? En zo ja, wat is de aard, ligging, oriëntatie, diepteligging, conservering en eventuele fasering van deze resten? Specifiek, is er (ook) sprake van bouwresten en gesloten contexten (met vondstmateriaal)?

- Wat is de aard van het vondstmateriaal in dit deelgebied in zowel ophogingslagen en gesloten contexten? Hoe groot zijn de vondstaantallen, om welke vondstcategorieën gaat het en wat is de conservering?

- Zijn er geschikte (grond)monsters aanwezig die gebruikt kunnen worden voor het nader vaststellen van bijv. de dateringen van de verschillende gebruiksfases van de doelen of die iets meer zeggen over de activiteiten en gebruikers van het terrein? Zo ja, geef aan waaruit deze bestaan, waarvoor ze ingezet kunnen worden en in welke hoeveelheden deze naar schatting aanwezig zullen zijn.

- Zijn er op basis van de aard van de sporen en het vondstmateriaal aanwijzingen dat het terrein ook voor andere doeleinden gebruikt is geweest? Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een marktplaats. Historische bronnen suggereren dat het terrein ook gebruikt zou zijn als veemarkt en kermis/jaarmarktterrein. Dit zou terug kunnen gaan tot in de 14e eeuw.

Deellocatie 2: achtererven van huizen aan het Steegoversloot

- Op welke diepte zijn hier nog (onverstoorde) bebouwingsresten en erfsporen aanwezig?

Deellocatie 3: de sprant

- Zijn er resten van de sprant aanwezig? En zo ja, wat is de aard (breedte, diepte, baksteen/houtbeschoeiing, ect), ligging, oriëntatie, diepteligging, conservering en eventuele fasering?

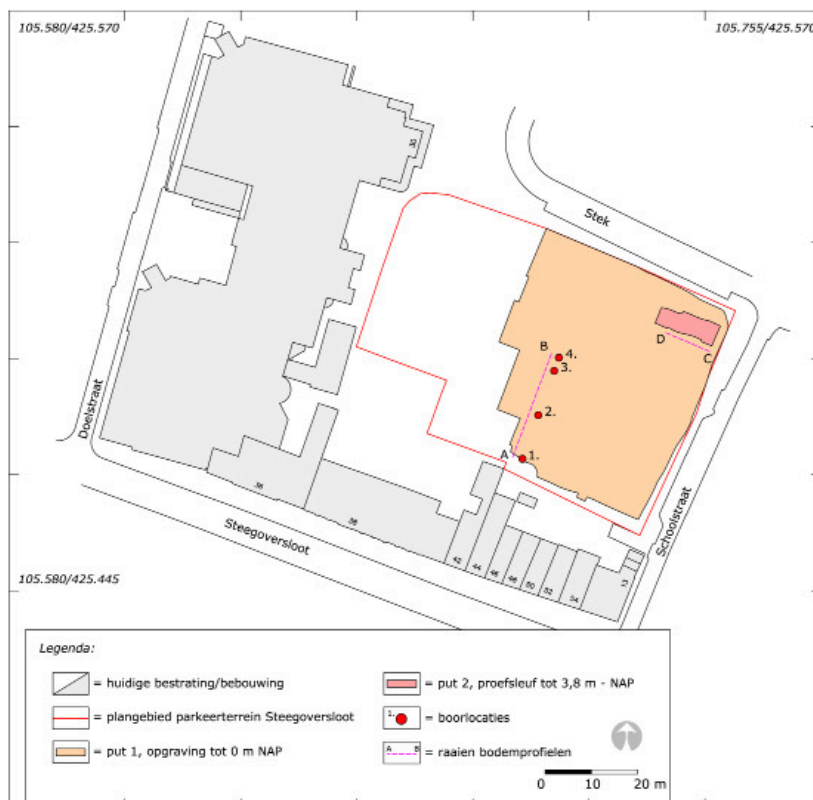
⁵ Dorst 2017: Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed, PvE-nummer 2017-2_versie2: IVO-P, proefsleufonderzoek Steegoversloot-Stek 2017 (28 maart).

5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek heeft plaatsgevonden tussen 23 februari – 27 maart 2017. De oostelijke helft van het onderzoeksgebied is opgegraven (conform variant archeologische begeleiding) (afb. 4). In het westelijk deel zijn door tijdgebrek geen sporen gedocumenteerd. Wel is vastgesteld dat hier sprake is van veel recente bouwverstoringen, maar dat er wel resten van zwaar houtwerk en bakstenen funderingen aanwezig zijn vanaf 0 m – NAP. In het oostelijk deel zijn wel archeologische resten tot een diepte van 0 m NAP gedocumenteerd. Voor het documenteren van de dieper gelegen bodemopbouw zijn in één raai vier boringen gezet (afb. 4, A-B). Deze raai stond haaks op het Steegoversloot, achter huisnr. 44, en is doorgezet tot in de sprant die de achtererven en het doelterrein scheidde. De boringen zijn uitgevoerd met een Edelman boor van 7 cm \varnothing (1e meter) en vervolgens met een gutsboor van 3 cm \varnothing . De boringen hadden een onderlinge afstand van 10 meter en zijn doorgezet tot in de natuurlijk, onverstoorde afzettingen, het Hollandveen Laagpakket.

Op het doelterrein is één proefsleuf gegraven (IVO-P). Deze had een lengte van 13 m en een breedte van maximaal 4,7 m. Er is één vlakniveau gedocumenteerd over de gehele lengte van de sleuf, op ca. 2 m – NAP. Het westelijke deel, de laatste zes meter is verdiept tot in de top van het Hollandveen Laagpakket. Hierbij is dieper gelegen ook een sporenniveau aangetroffen. Er is gegraven tot maximaal 4,7 m – mv (3,8 m - NAP). Van put 2 is het zuidprofiel gedocumenteerd (afb. 4, C-D). Daarnaast is één van de grotere sporen in put 2 (een stek) gecoupeerd en het profiel gedocumenteerd. In beide putten is vondst- en monstermateriaal verzameld, zowel tijdens het aanleggen van de vlakken als bij het couperen van sporen en documenteren van profielen. Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 4.0 (2016).

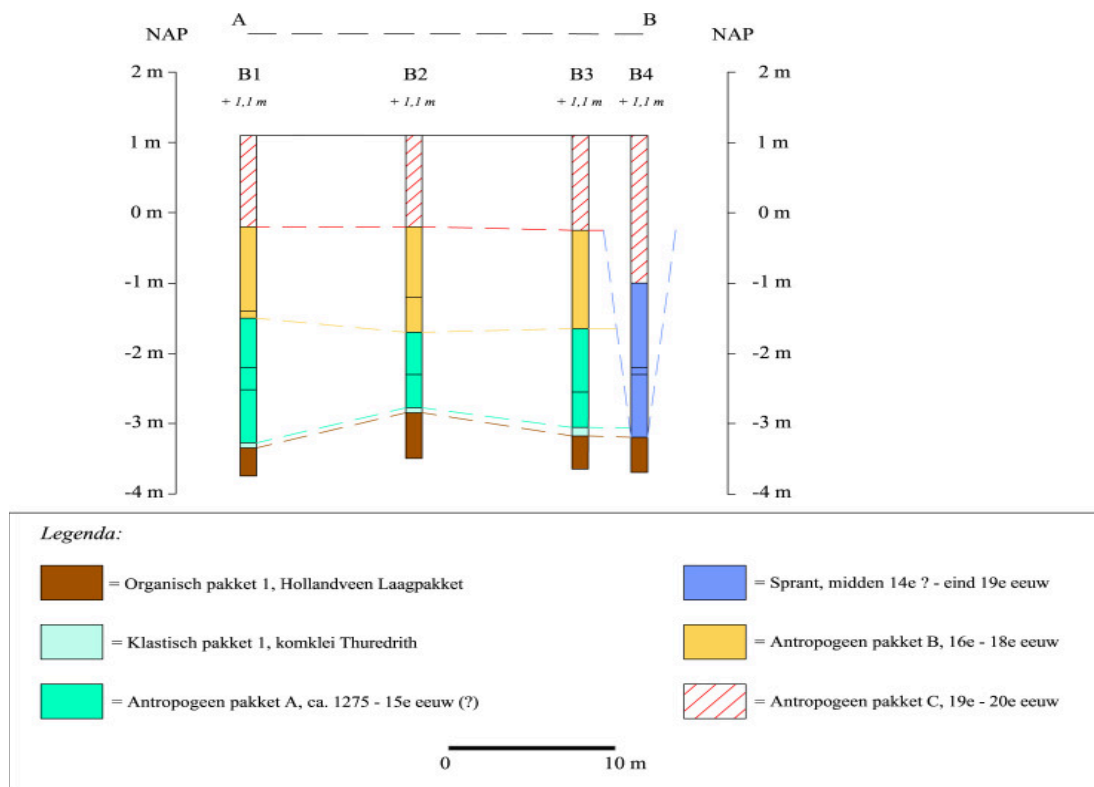
Afb. 4. Een overzicht van de ligging van de putten 1 (begeleiding) en 2 (proefsleuf), de boorraai A-B en het zuidprofiel in put 2, C-D.

5.2 Onderzoekresultaten

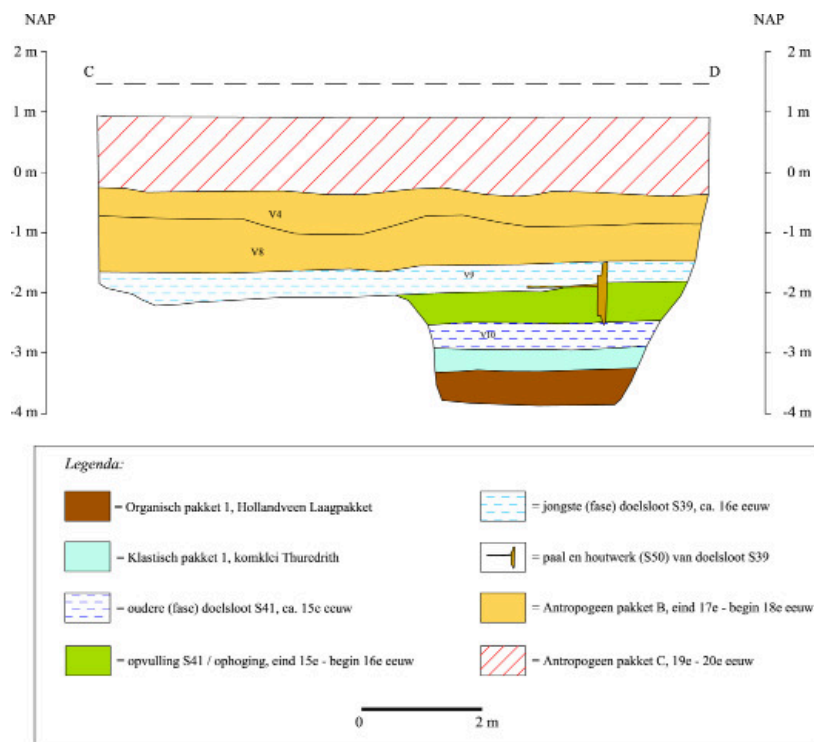
Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

5.2.1 Bodemopbouw

In afbeeldingen 5 en 6 is de bodemopbouw in de twee deelgebieden gepresenteerd. Afbeelding 5 is het bodemprofiel op de locatie van de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot, op basis van de boorraai A-B (voor locatie, zie afb. 4). Afbeelding 6 toont de bodemopbouw op het doelterrein, op basis van het zuidprofiel van put 2 (voor locatie, zie afb. 4). De bodemopbouw op beide deellocaties is qua opbouw, aard en relatieve datering in grote lijnen vergelijkbaar. Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de vijf bodemeenheden die zijn onderscheiden. Deze eenheden zijn weergegeven in de geïnterpreteerde bodemprofielen.

Afb. 5. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de boorraai A-B op de achtererven aan het Steegoversloot. Voor de locatie van de boorraai, zie afbeelding 3.

Afb. 6. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van het zuidprofiel in put 2; het doelenterrein. Voor de locatie van de put en de profielraai, zie afbeelding 4.

Organisch pakket 1 (Hollandveen Laagpakket)

In beide deelgebieden bestaat het oudste, aangetroffen bodempakket uit de veenafzetting die behoort tot het Hollandveen Laagpakket van de Formatie van Nieuwkoop. Het veen is mineraalarm tot licht kleilig en bevat iets wortelhout. In deelgebied 2 (Steegoversloot) is de top van het veen aanwezig tussen 3,3 – 2,8 m – NAP (B1 en B2). In deelgebied 1 (doelenterrein/Stek) is de top van het veenpakket aanwezig op 3,2 m – NAP (4,7 m – mv).

Klastisch pakket 1 (komafzetting Thuredrith)

In beide deelgebieden is op het veen een komkleiafzetting van de Thuredrith aanwezig. De afzetting bestaat uit licht tot donkergrijze, matig siltige klei met humusvlekken. In deelgebied 2 (Steegoversloot) ligt de top tussen 2,7 en 3,2 m – NAP (3,8 en 4,3 m – mv) De afzetting heeft een gemiddelde dikte van 9 cm. In deelgebied 1 (doelenterrein/Stek) ligt de top op 2,9 m – NAP (3,8 m – mv). Hier is de afzetting wel opmerkelijk dikker, namelijk 35 cm. De komkleiafzetting is hier antropogeen beïnvloedt en mogelijk deels opgehoogd.

Antropogeen pakket A (ophogingen ca. 13e – 15e eeuw)

Aan het Steegoversloot bestaat het oudste ophogingspakket uit verschillende afzettingen. Hieronder is ook een opgebrachte veenlaag met kleibrok (B1), maar over het algemeen bestaat het uit licht- tot donkerbruin-grijze siltige tot zandige kleipakketten. Hierin zijn een brokje veen, mest, stro, hout, een baksteenfragmentje, onverbrand dierlijk bot, mosselschelpen (*Mytilus edulis*) en keramiek aanwezig. De keramiek betreft een scherf roodbakkend aardewerk zonder glazuur en een scherf steengoed met zoutglazuur. De top van het ophogingspakket ligt tussen 1,5 en 1,7 m – NAP (boringen 1 en 2, afb. 4, vanaf 2,6 m – mv). De gemiddelde dikte is 140 cm. Het gaat om ophogingen die perceelsgewijs zijn opgebracht op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot. Deze kunnen dus in samenstelling per perceel verschillen. Het pakket is globaal te dateren tussen circa het eind van de 13e – 15e eeuw.⁶

Antropogeen pakket A is ook aanwezig op deellocatie 2, het doelenterrein (zie paragraaf 5.2.2).

6 Dorst 2017: Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed, PvE-nummer 2017-2_versie2: IVO-P, proefsleufonderzoek Steegoversloot-Stek 2017 (28 maart).

Antropogeen pakket B (ophogingen 16e – 18e eeuw)

Dit betreft een tweede fase van ophogingen. De aard van deze fase van ophogingen verschilt nogal in de twee deelgebieden. Op de achtererven is sprake van donkerbruin tot grijze, sterk(er) zandige kleilagen. Hierin is baksteenpuin, een stuk dierlijk bot en een scherp steengoed met zoutglazuur aangetroffen. Het afzettingpakket heeft een dikte van 140 cm en de top is direct onder het recente, 19e -20e -eeuwse zandpakket aanwezig, variërend tussen ca. 0 en 0,2 m – NAP (afb. 5, ca. 1- 1,3 m – mv). Het gaat hier ook om geleidelijk en per ceelsgebonden ophogingen uit de periode 16e – 18e eeuw.

Antropogeen pakket B is ook aanwezig op het doelterrein, deellocatie 2. Hier bestaat het onderste niveau uit een laag baksteen- en daktegelpuin met iets zand en klei (opvulling doelsloot) dat is afgedekt door een laag grijze, zandige klei met fragmenten bouw materiaal, keramiek en pijpaaarde kleipijpen (zie paragraaf 5.2.2).⁷ Waarschijnlijk gaat het om een ophogingspakket dat in één moment is opgebracht. Hierbij is de oudere doelsloot gedempt en het terrein opgehoogd en geëgaliseerd. Op basis van het vondstmateriaal is dit vermoedelijk ergens rond het einde van de 17e eeuw gebeurd (afb. 6).⁸ Mogelijk markeert dit de datum waarop het doelterrein niet meer in gebruik was. Eventuele bebouwing op het terrein is mogelijk gesloopt en gebruikt als ophoging.

Antropogeen pakket C (sloop- en ophogingslaag 19e - 20e eeuw)

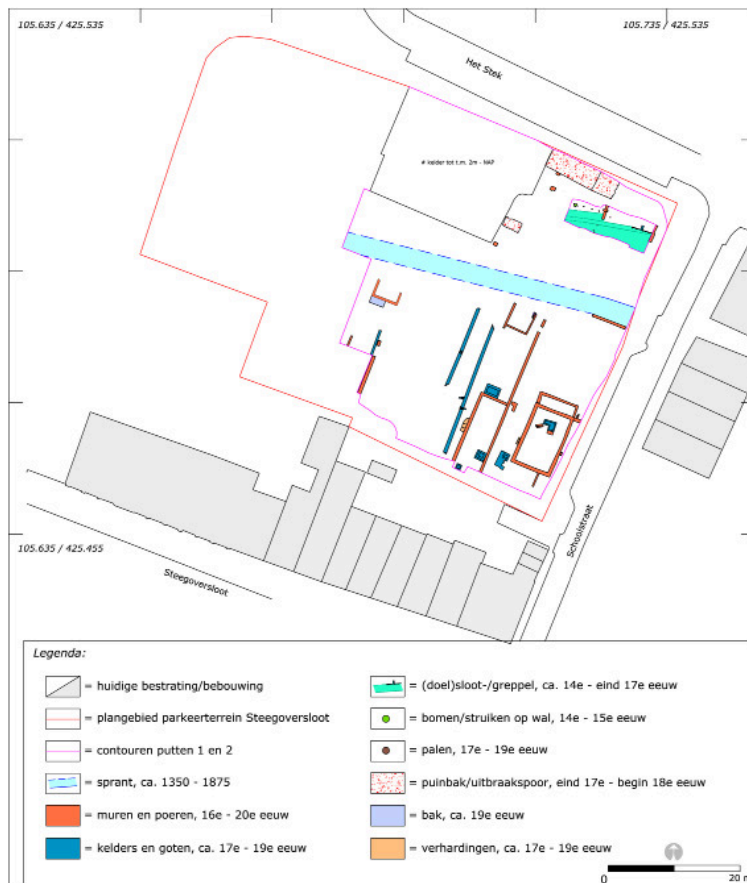
Dit betreft deels het jongste ophogingspakket uit de 19e eeuw en ophogingszand dat zal zijn opgebracht toen gedurende het begin van de 20e eeuw een aantal scholen is gebouwd. Antropogeen pakket C bestaat overwegend uit grijs ophogingszand met lokaal nog restanten van de oudere ophoging?- en sloop laag uit de 19e eeuw. Deze bestaat uit bruingrijze, zandige klei met baksteen en mortel (afb. 5, en bijlage 1, B4). Het kan ook zijn dat dit (in boring 4) het dempingspakket van de sprant is. Het pakket heeft een dikte van 120-130 cm met een uitschieter ter hoogte van de sprant tot 200 cm.

5.2.2 Archeologie

Tijdens het veldwerk zijn bewoningsporen gevonden uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, tussen circa de late 14e eeuw en de 20e eeuw (afb. 7). Het gaat om bebouwingsresten op de verschillende achtererven van de huizen aan het Steegoversloot, het doelterrein en de sprant. Deze worden hieronder per deellocatie besproken. Aangezien er sprake is van weinig vondsten, zullen deze worden besproken per spoor of ophogingspakket waarin deze zijn aangetroffen.

7 De startdatum is gebaseerd op de dateringen van het oudste ophogingspakket op het Statenplein. De sluitdatering is afgeleid van de diepteligging van deze afzettingen op deellocatie 2, het doelterrein. Hier is het pakket enigszins betrouwbaar te dateren in de late 16e – begin 17e eeuw.

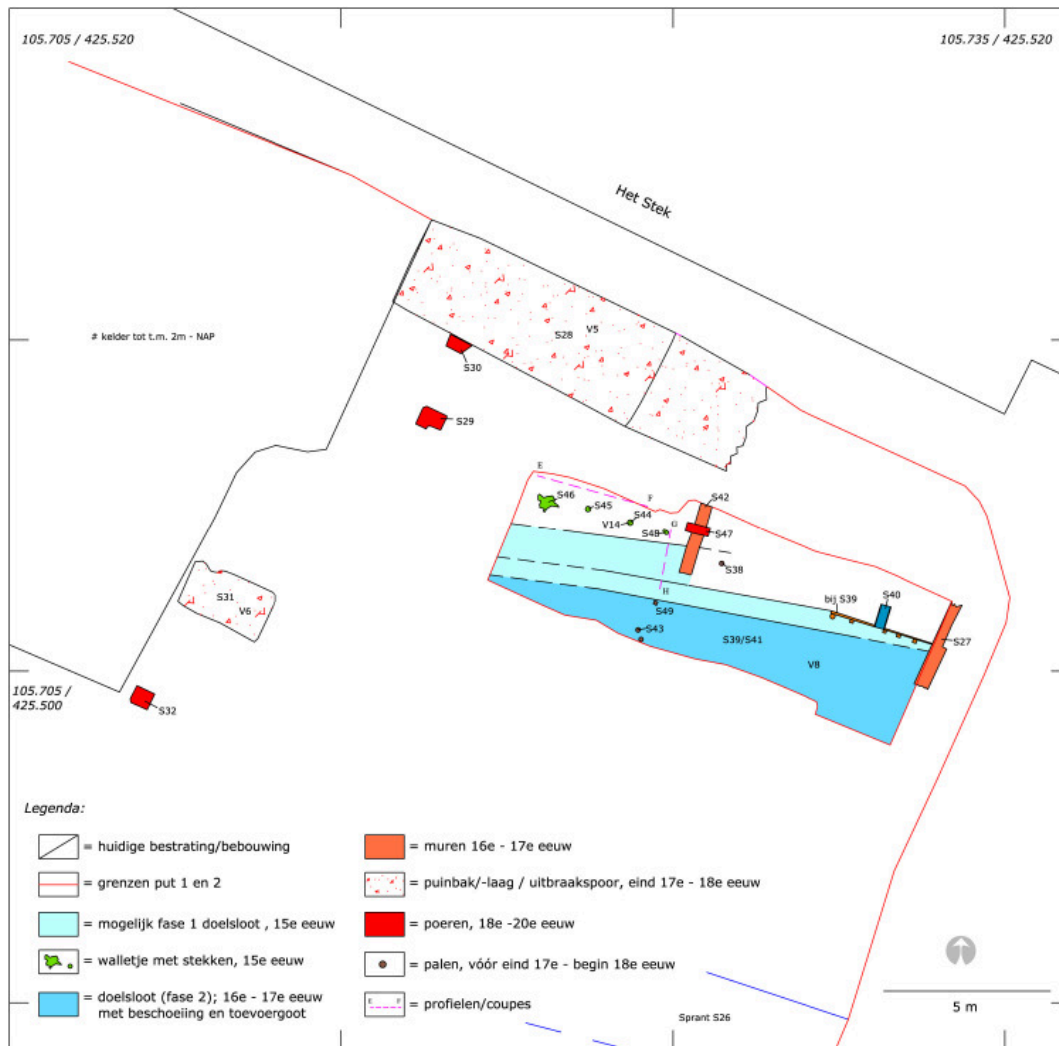
8 Respectievelijk vondstnr's. 8 en 4.

Afb. 7. Een overzicht van alle aangetroffen bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen – 20e eeuw. Voor detailafbeeldingen met spoor- en vondstnummers, zie verder.

Deellocatie 1: doelenterrein van de St. Joris schutterrij

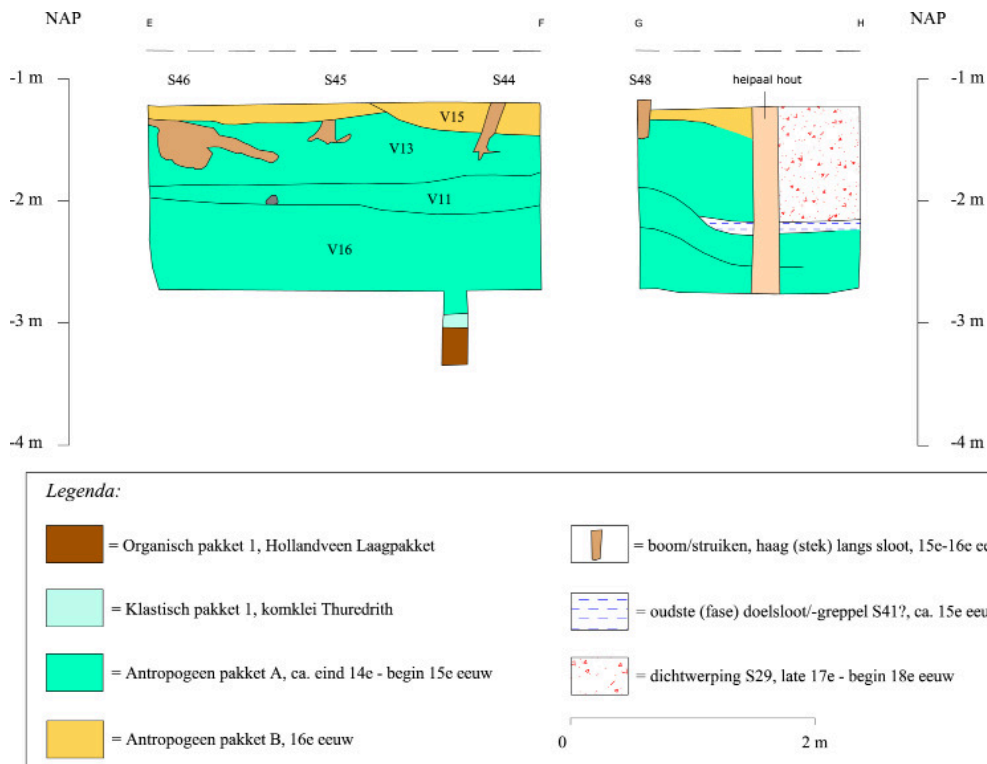
Op de locatie van het doelenterrein zijn een, deels beschoeide (doel)sloot/greppel, een walletje met stekken, palen, muren, poeren en uitbraaksporen aangetroffen (afb. 8). Deze zijn te dateren in de periode (eind?) 14e / 15e eeuw tot de 18e eeuw. Er is een fasering binnen dit sporencomplex aanwezig.

Afb. 8. Een overzicht van de archeologische sporen op het doelenterrein met daarbij de (relatieve) datering.

Behorende bij het oudste ophogingspakket op deze locatie is sprake van een oudere fase van een oost-west georiënteerde (doel)sloot/greppel met, in ieder geval langs de noordzijde een walletje met daarop een rij bomen/struiken (afb. 8, S41, S44-S46 en S48). Deze oudste fase van de sloot/greppel is niet geheel duidelijk geworden; de oorspronkelijk breedte is niet vastgesteld en ook was de noordelijke begrenzing/insteek slecht tot niet herkenbaar (afb. 9).⁹

9 Het vondstmateriaal bevat materiaal uit de 17e eeuw en vermoedelijk ook begin 18e eeuw.

Afb. 9. Geo-archeologisch geïnterpreteerde bodemdoorsnedes over de oudste sloot/greppel S41 en het walletje met stekken te noorden daarvan (S44-S46, S48).

De oudste ophogingen bestaan uit lagen lichtbruin, venige klei met baksteenpuin, lichtgrijze, siltige klei en als laatste uit licht grijs(bruine), siltige klei met baksteenpuntjes en veel wortelhout. De laatste ophogingslagen vormden waarschijnlijk een walletje dat (deels) over de opgevulde, oudste fase van de sloot/greppel was aangelegd. In de top hiervan was een rij bomen/struiken aanwezig die later nader besproken zal worden. Zowel van de Dordtse Sint Joris als de St. Sebastiaan schutterrijen is uit historische bronnen bekend dat ze aarden wallen langs de schietbanen aan moesten leggen; "... die aerde ende zoeden...daer sy haer doelen mede maken ende in rake houden sullen" (1433).¹⁰

In alle ophogingspakketten is ook aardewerk aangetroffen, waaronder de bakseltypen grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, steengoed 1 en steengoed 2. Het keramiekcomplex uit de onderste lagen kan gedateerd worden in de late 14e – 15e eeuw. In de jongste ophogingslaag was een fragment steengoed 2 aanwezig dat vermoedelijk uit de 16e eeuw dateert (afb. 10). Uit de keramiek is op te maken dat de ophogingen waarop sprake is van een bomenrij waarschijnlijk dateert uit de late 15e en de 16e eeuw.

Naast keramiek zijn er twee botfragmenten in de ophogingen aangetroffen. Het gaat om een schedelfragmentje van een rund en scheenbeenfragment van een varken dat jonger was dan 2 jaar. Hierop zijn twee snijsporen aanwezig.¹¹

¹⁰ Helaas was hier ter plekke van de oudste sloot ook een houten heipaal aanwezig waardoor de grond verdukt was, wat de interpretatie en zicht op de insteek niet ten goede kwam.

¹¹ Algemeen Rijksarchief, Den Haag, in archief Staatssecretarie inventaris 2.01.01, inventarisnr. 538, fol. 1387. Aangehaald uit: Jensma 1984, 2-18, Kwartaal & Tekenen 10e jaargang nr. 2/3.

Afb. 10. Een overzicht van de keramiek dat is aangetroffen in de oudere ophogingslagen en het walletje langs de doelsloot op het doelenterrein. Scherven uit de oudere lagen dateren uit de late 14e – (begin) 15e eeuw en die uit de top van het walletje vermoedelijk uit de 16e eeuw (vondstnr. 15, zie ook afb. 9).

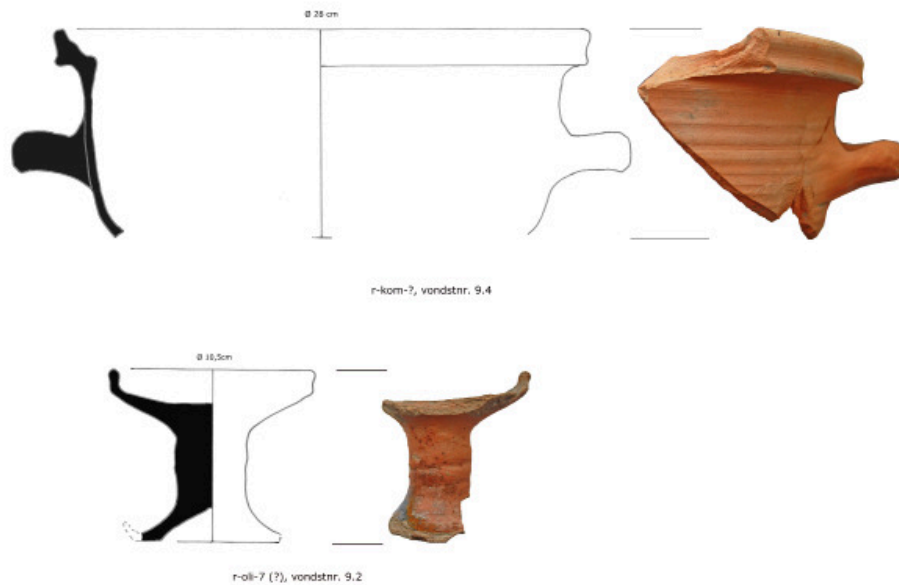
De vermoedelijke oudste fase van de (doel)sloot (S41) kenmerkt zich door een zwarte, detritusrijke siltige kleiafzetting met een dikte van ca. 10 – 44 cm.¹² Onder de jongere (doel)slootfase was de afzetting dikker en waren ook zoetwaterschelpen aanwezig (afb. 6). In de opvulling was hier ook een scherp gevamd steengoed 1 aanwezig (afb. 6)).¹³ Het is mogelijk dat er sprake is van een niet-permanent watervoerende sloot/greppel die in gebruik was gedurende de 15e eeuw.

In de late 15e eeuw/begin 16e eeuw is deze in onbruik geraakt en dichtgeworpen, waarna een tweede fase van de (doel)sloot in gebruik is genomen (afb. 6). Deze lag iets verder zuidelijk, maar had dezelfde oriëntatie (afb. 8, S39). Een opvallend verschil is deze fase voorzien was van een rij bomen/struiken langs (ten minste) de noordzijde, hoewel niet uitgesloten kan worden dat deze ook (deels) al aanwezig was in de oudste slootfase. Deze tweede sloot(fase) was waarschijnlijk permanent watervoerend; de sloot was deels beschoeid en had een water-toevoergoot (afb. 8, S40). De sloot had een diepte van ten minste 55 cm, de breedte is niet vastgesteld maar was ten minste 2,7 m. Uit de opvulling van deze sloot is een fragment van een leien daktegel en keramiek verzameld waaronder de bakseltypen roodbakend aardewerk en steengoed 2. Het gaat om een kom met horizontale worstoren, een olielamp en een fragment van een kan (afb. 11).¹⁴ Deze zijn slechte grofweg te dateren in vermoedelijk de eerste helft van de 17e eeuw.

12 Vondstnrs. 13 (rond, schedelfragment) en 16 (varken, scheenbeen). Determinaties: mevr. D. Paalman, vakteam erfgoed, gemeente Dordrecht.

13 In het zuiden (zuidprofiel put 2), onder de 2e fase van de doelsloot, was deze dikker (44 cm) dan in het noorden (10 cm).

14 Vondstnummer 10.

Afb. 11. Twee vondsten uit de opvulling van de (watervoerende) jongste gebruiksfase van de doelsloot; fragmenten van een kom en een olielamp van roodbakkerd aardewerk.

Aan de noordzijde was een haag/stek aanwezig.¹⁵ Het deel dat is waargenomen bestond uit één grotere boom (ca. 50 cm \emptyset) met daarnaast drie kleinere bomen/struiken met diameters tot 11 cm (afb. 8, 10 en 12, resp. S46 en S45, S44, S48). Van één van de kleinere bomen is de soort determineert; het gaat om een boom/struik van de *Pomoideae*, de appelachtigen. Deze is niet nader te specificeren, het kan dus om een breed scala aan boomsoorten gaan waaronder de appel- en perenbomen, maar ook meidoorns. In een 16e -eeuwse schriftelijk bron wordt melding gemaakt van: ..schermen van hout of 'gebreide" (in elkaar gevlochten) doornstruiken.¹⁶

Het zou dus mogelijk kunnen gaan om meidoornstruiken, maar ook de peer (die als wilde en verwilderde soort doorns heeft) en appel kunnen niet worden uitgesloten.¹⁷

Afb. 12. Een dwarsprofiel over de rij bomen/struiken langs de doelsloot uit de tweede fase, vermoedelijk late 15e / 16e eeuw.

15 Vondstnummer 9.

16 GAD, in archief schutterij inventarisnr. 28 (kopie Smak Gregoor 1805) en kopie J. Rutten 1871. Aangehaald uit: Jensma 1984, 2-18, Kwartaal & Tekon 10e jaargang nr. 2/3.

17 S44, vondstnr. 14. Determinatie en (intern) verslag per mail door: mevr. C. Vermeeren, BIAX, april 2017.

Het oostelijkste deel van deze fase van de doelsloot was beschoeid, ter hoogte van de plaats waar een houten goot in de sloot uitkwam (afb. 8, S39, S40, afb. 13).¹⁸

Afb. 13. Een aanzicht van de beschoeiing van de (doel)sloot gedurende de tweede fase (S39) en de goot die waarschijnlijk diende als watertoevoer (S40). Geheel rechts is nog net de muur S27, waartegen de sloot doodliep, te zien. Deze gebruiksfase zal dateren uit de 16e en 17e eeuw.

De aanleg van deze goten is waarschijnlijk vermeldt in een beschrijving van werkzaamheden op het schuttersterrein uit de 16e eeuw. Hierin staat dat: "... Opten viii-en Julij lxxiii betaelt Jacob aertszoon ende Cornelis aertszoon met haere conshorten vuijt Swindregt van dat hij die twee stecken inde voetboochts doel daer men over schiet gediept ende daer die inde greuijs over beijden siden upgestooken hebben om te eviteren tperickel van nijemante te quetsen doert schieten ende van dat zij van gelijkke gegraven hebben die greppelen daer dezijl ende coockers inne geleijt zijn om twater te coemen inde voorsz gegraven slooten over beijden sijden die voorsz stecken. Ende van dat zij van gelijkke vuijt gegraven hebben daerdie tusschen beijden schermen voor ant steck vanden cloveniers doel om twater daer inne te houden ende van dat zij daerdie ene over beijden zijden opgeworpen was inde leechte(?) gecroen(?) heben t als voor haer bedankt loon inde bierget(?) dathen beloof was..¹⁹

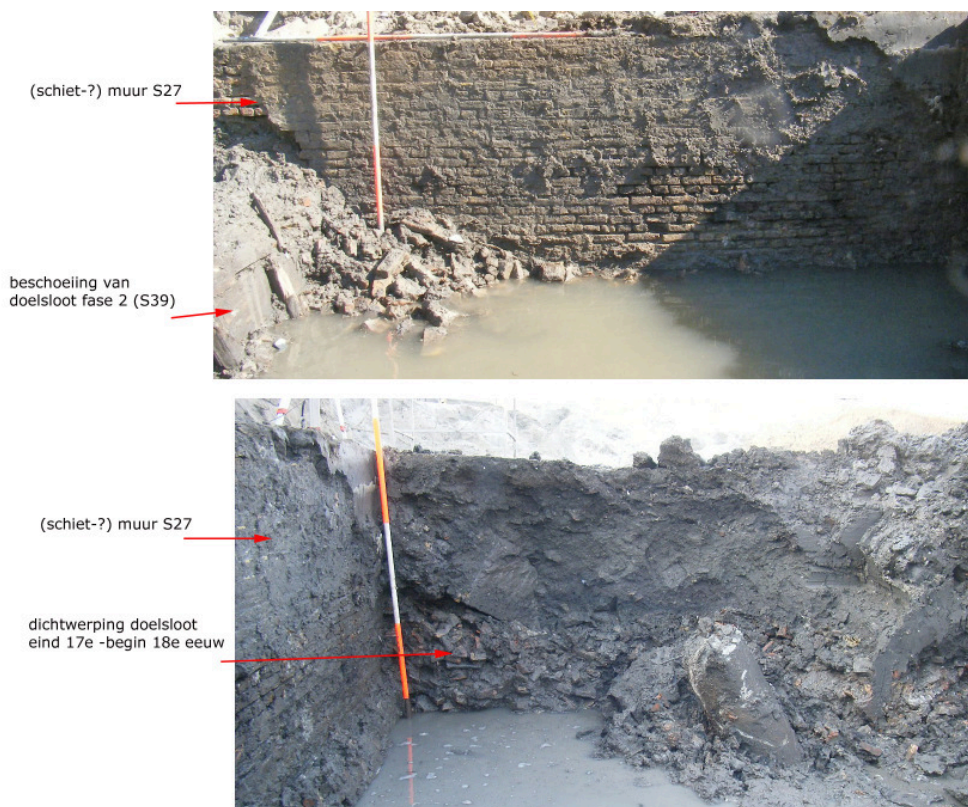
Er staat dat grondwerkers uit Zwijndrecht de doelsloten hebben uitgediept en de grond/zand (*greuijs*) die daarbij vrijkwam hebben gebruikt om de wallen op te hogen. Daarnaast hebben ze goten (*coockers*) aangelegd die moesten zorgen voor een constante aanvoer van water naar de doelsloten. Het is aannemelijk dat goot S40 één van deze genoemde goten is.

De sloot eindigde tegen een 44 cm brede muur (afb. 8, S27, afb. 13 en 14).²⁰ Het is niet duidelijk wat de functie hiervan was. De mogelijkheid bestaat dat dit de kademuur was van de binnengracht (Lindegracht). Deze kan oorspronkelijk, indien hoger opgemetseld, ook dienst hebben gedaan als schietmuur. Het is echter niet duidelijk in welke richting er geschoten is. De muur kan op basis van het baksteenformaat dateren vanaf de 16e eeuw.

18 Bovenzijde beschoeiing en goot = 0,57 m – NAP. De goot had geen bovenzijde (meer), het is dus onduidelijk of er sprake is van een open of dichte wateraanvoer.

19 GAD-001-0473, Thesauriersrekening inventarisnr. 743, fol. 36 (met dank aan J. Nipius voor de transcriptie).

20 S27, top op 0 m NAP, onderzijde niet gezien. Rode baksteen 19x9x4,5 cm. In een latere fase is het noordelijk deel doorgebroken en weer opnieuw dichtgezet met onder andere ook gele ijsselsteen.

Afb. 14. Boven: een aanzicht vanuit de sloot tegen de (schiet-?)muur S27 met links het beschoeide deel van de doelsloot. Onder: zuidprofiel van put 2 met daarin het puinpakket waarmee de doelsloot is dichtgeworpen daterende uit de late 17e of begin 18e eeuw.

Daarnaast is er een tweede muur die dateert uit deze tweede gebruiksfase van het doelenterrein (afb. 8, S42).²¹ Deze dateert vermoedelijk uit de 17e eeuw. De functie is onduidelijk. Mogelijk hoorde het bij een (gesloopt) gebouw op het terrein. Dit kan gelegen hebben ten noorden van de doelsloot (zie afb. 8, uitbraakspoor S28).²² Het spoor bestond uit bruingrijze zandige klei met zeer veel baksteenpuin, daktegels, wandtegels en een fragment van een glazen fles.²³ De daktegels betreffen gegolfde, ongeglazuurde tegels die gangbaar zijn vanaf de 17e eeuw. Onder de wandtegels zijn verschillende soorten, waaronder tegels met een blauwe versiering van een drietulp en andere florale decoraties en een polychroom versierde tegel met een voorstelling van een papegaai (afb. 15). Beide tegels zijn te dateren in de eerste helft van de 17e eeuw.²⁴ Daarnaast is er een glaszegel van een (wijn)fles in gevonden. Deze was voorzien van een afbeelding van een struis met een hoefijzer in de snavel en voorzien van de initialen C.S.²⁵ Het geheel is omgeven door een parelrand (afb. 15). Mogelijk gaat het om glaswerk dat afkomstig is uit Duitsland, uit de productiecentra rond Holstein. Een vergelijkbaar type die afkomstig zou zijn uit een Holsteinse glashut, is gevonden in Mechelen. Het glaszegel kan gedateerd worden vanaf ca. 1650 en was ongeveer een eeuw in gebruik.²⁶

21 S42, top op 0,63 m - NAP, onderzijde niet gezien. Gele baksteen 16,5x7x3,5 cm.

22 Top op ca. 0 m NAP. Niet gecoupeerd, dus aard onbekend.

23 Vondstnummer 5.

24 Pluis 1997, drietulp ca. 16300-1650, pag. 417. Papegaai op basis van hoekmotief en voorstelling ca. 1620-1650, pag. 404, zie: afb. A.04.02.05 en A.04.02.06.

25 De voorstelling van een struis met hoefijzer (of nagel/steen) in de snavel is populair gedurende de periode 1650-1750 en komt onder andere voor op tegels en gevelstenen. Het hoefijzer (en onverteerbare objecten) in de snavel komt voort uit het idee dat struisvogels ijzer kunnen verteren. De voorstelling zou staan voor het motto "kracht door tegenstand" en als symbool voor waakzaamheid.

26 Henkes 1997, 296, afb. 4.16. Vermelding glaszegelvondst Mechelen in Henkes, naar: Kruse 1992, 1-117.

Afb. 15. Enkele vondsten uit het puinlaag/uitbraakspoor S28, waaronder wandtegels en een glaszegel uit de 17e eeuw.

Ook in het puinspoor S31 zijn vondsten uit de 17e eeuw aangetroffen. De aard van het spoor is onbekend, maar gezien de ligging in de oriëntatie van de doelsloot gaat het waarschijnlijk niet om een uitbraakspoor, maar een puinkuil (of opvulling van de doelsloot).²⁷ Onder het puin zijn (veel) wandtegels, waaronder exemplaren met voorstellingen van mythische zeedieren en (wal)vissen. De keramiek betreft enkele fragmenten van borden van roodbakkend aardewerk en faience (afb. 16).

Afb. 16. Enkele vondsten uit het puinspoor/uitbraakspoor S31, waaronder wandtegels en fragmenten van borden uit de 17e eeuw.

Het jongste opvullingspakket in de doelsloot bestaat uit bouwpuin en afval waaronder keramiek, kleipijpen en dierlijk bot (afb. 14).²⁸ Het dierlijk bot betreft een spaakbeenfragment van een rund.²⁹ Onder het bouwpuin zijn bakstenen, zeer grote bouwelementen natuursteen

27 Het spoor is niet gecoupeerd. Bovenzijde spoor op ca. 0 m NAP. Vondstnummer 6.

28 Vondstnummer 8.

29 Determinatie: mevr. D. Paalman, vakteam erfgoed gemeente Dordrecht.

(niet verzameld) en wandtegels (polychroom en kobaltoxide blauw) met voorstellingen van een drietulp. Deze dateren uit de eerste helft van de 17e eeuw. Er zijn twee kleipijpketels verzameld; de vorm is trechter naar (dubbel)conisch en één is voorzien van een gestileerde roos als zijmerk (links). Beide hebben hielmerken maar slechts één is mogelijk herkenbaar als een staande figuur met hoed. De pijpen zijn globaal te dateren in de tweede helft 17e eeuw – begin 18e eeuw. Ook de keramiek dateert uit deze periode; het gaat om de bakseltypen roodbakkerd aardewerk, witbakkerd aardewerk, steengoed 2 en faïence. Hieronder zijn fragmenten van potten, grappen, kannen, borden, een kom en een ploischotel. De keramiek is te dateren in de periode (tweede helft) 17e eeuw – begin 18e eeuw (afb. 17).

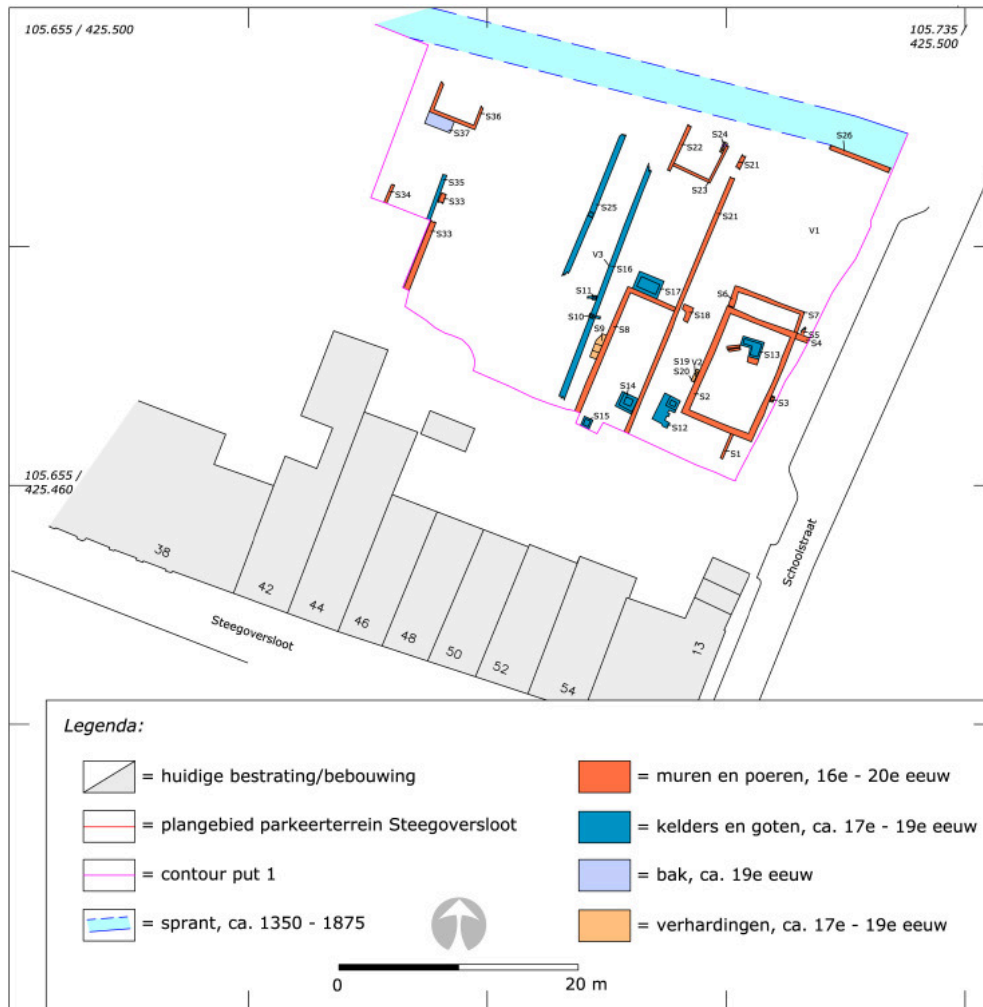
Afb. 17. Enkele tegels en fragmenten keramiek uit het puinpakket waarmee de doelsloot S39 is dichtgeworpen.

Uit de periode nadat de sloot is dichtgeworpen dateren enkele bakstenen poeren (afb. 8 S47, S29, S30 en S32). De poeren S47, S29 en S30 horen mogelijk bij elkaar en zullen dateren uit de 18e eeuw.³⁰ De poer S32 betreft fabriekssteen uit de 20e eeuw. Het is onduidelijk wat voor soort constructie deze poeren gedragen hebben.

Deellocatie 2: achtererven van huizen aan het Steegoversloot

Ten zuiden van de sprant op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot zijn funderingen van achterhuizen, perceelsscheidingsmuren, goten, (water)kelders, bezinkputten, verhardingen en funderingen van (tuin)huisjes/schuren aanwezig (afb. 18). De bebouwingsresten zijn hier aanwezig vanaf ca. + 0,38 m - 0 m NAP.

30 Bovenzijde poeren S29 en S30 op 0 m NAP, S47 op 0,23 m – NAP, S32 op 0,10 + NAP. S29 en S30 zijn geel-rode baksteen van 18x18x4 cm. S32 is gele fabriekssteen van 18x9x4,5 cm.

Afb. 17. De bebouwingsresten op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot.

Achter de huizen op de hoek Steegoversloot-Schoolstraat (nrs. 52-56) waren funderingen van achterhuizen aanwezig.³¹ Deze dateren uit de 16e – 17e eeuw. Ook de verschillende perceelsscheidingsmuren dateren vermoedelijk uit de 17e eeuw. De percelen komen overeen met de huidige perceelsscheidingen. Een ander type bebouwing zijn kleine huisjes/kamers die helemaal op het achtererf tegen de sprant zijn gebouwd. Deze zijn aangetroffen op de percelen van de huizen Steegoversloot 52 en 42 (afb. 18, S22-S24, S36).³² Het kamertje op het erf van nr. 52 had een vloer van rode plavuizen (S24, 16x16x2 cm) en is te dateren in de 17e-18e eeuw. Die op het erf van nr. 42 was een betonnen fundering uit de 20e eeuw.

Daarnaast zijn op het gehele terrein afvoergoten, bezinkbakken en (water)kelders aanwezig. De goten voeren af op de sprant. Deze resten zijn, voornamelijk op baksteenformaat (ijsselsteen) te dateren in de periode 17e – 19e eeuw. In de opvulling van goot S16 waren scherven keramiek aanwezig waaronder roodbakkerd aardewerk, steengoed 2, industrieel witbakkend aardewerk en Europees porselein.³³ De laatste gebruiksfase is te dateren in de periode 19e – begin 20e eeuw. In een andere goot (S25) waren vondsten aanwezig die aangeven dat deze tot in de tweede helft van de 20e eeuw in gebruik was, waarschijnlijk is er

31 Sporen S2, S6, S7, S8, S21, aanwezig vanaf 0,38 m NAP. Geel/rode bakstenen formaten 18/18,5x9/8x4 cm.

32 Gele bakstenen, 18x9x4,5 cm (op erf 52) en beton (op erf 42).

33 Vondstnummer 3.

dus een riool in de sprant aanwezig.³⁴ Ook zijn er op enkele locaties oppervlakteverhardingen aanwezig (afb. 18, S9, S19 en S20).

Het gaat om secundair gebruikte natuursteen platen als pad (S9, 0,24 m NAP) en twee fases van een verharding op het erf van huisnr. 54. Het gaat om een oudere verharding van 18x8x4 cm van klinkers in visgraatpatroon (S20) en daarop rode en zwarte tegels van 23x23x7 cm (S19). In het grondpakket hierop (gebruiksfase) zaten veel dierenharen.³⁵ Het achtererventerrein is niet nader/dieper onderzocht door middel van een proefsleuf.

Afb. 19. Enkele van de bebouwingsresten op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot. Linksboven: het 16e-17e – eeuwse achterhuis achter huisnr. 56 (S2). Rechtsboven: het 17e – 18e – eeuwse kamertje aan de sprant achter huisnr. 52 (S22-S24). Linksonder: de (water)kelder op het erf van huisnr. 54 (S12). Rechtsonder: de twee fases van verharding op het erf van huisnr. 54 (S20 en S19).

Deellocatie 3: de sprant

Van de sprant is alleen globaal de locatie vastgesteld (afb. 17, S26). Ter hoogte van waar de sprant aanwezig zou moeten zijn, was een muur aanwezig met de juiste oriëntatie.³⁶ Ten noorden daarvan was een ca. 3 m brede baan van scherp zand aanwezig; vermoedelijk de opgevulde sprant. In boring 4, op het achtererf van huisnr. 44 is de aanwezigheid van de sprant met zekerheid vastgesteld (afb. 4). De onderzijde van de sprantvulling ligt op 3,19 m – NAP. De sprant is niet nader onderzocht door middel van een proefsleuf.

34 Vondsten niet verzameld = o.a. plastic lepel, aluminium dop, plastic zak en plastic strips van pleisters. De aanwezigheid van een 19e – 20e eeuwse riool in het middeleeuwse sprant is ook vastgesteld op de vindplaats Statenplein (Dorst, e.a., 2014a).

35 Vondstnummer/grondmonster V2, niet nader onderzocht.

36 Muur S26, gele baksteen 16x7,5x? cm, 44 cm breed.

6. Conclusies en aanbevelingen

Tussen 23 februari – 27 maart 2017 is in het plangebied parkeerterrein Steegoversloot Dordrecht een archeologisch onderzoek uitgevoerd. De graafwerkzaamheden zijn tot 0 m NAP begeleid en op het terrein van schutterijen is een proefsleuf gegraven tot in de top van het Hollandveen Laagpakket. Daarnaast is op het achtererventerrein een raai boringen gezet om de bodemopbouw tot in de top van het Hollandveen te bepalen. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen is het volgende geconstateerd:

Conclusies

Deellocatie 1: doelenterrein van de St. Joris schutterij

- *Zijn er resten aanwezig van de schietbanen van het doelenterrein? En zo ja, wat is de aard, ligging, oriëntatie, diepteligging, conservering en eventuele fasering van deze resten? Specifiek, is er (ook) sprake van bouwresten en gesloten contexten (met vondstmateriaal)?*
- *Wat is de aard van het vondstmateriaal in dit deelgebied in zowel ophogingslagen en gesloten contexten? Hoe groot zijn de vondstaantallen, om welke vondstcategorieën gaat het en wat is de conservering?*
- *Zijn er geschikte (grond)monsters aanwezig die gebruikt kunnen worden voor het nader vaststellen van bijv. de dateringen van de verschillende gebruiksfases van de doelen of die iets meer zeggen over de activiteiten en gebruikers van het terrein? Zo ja, geef aan waaruit deze bestaan, waarvoor ze ingezet kunnen worden en in welke hoeveelheden deze naar schatting aanwezig zullen zijn.*
- *Zijn er op basis van de aard van de sporen en het vondstmateriaal aanwijzingen dat het terrein ook voor andere doeleinden gebruikt is geweest? Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een marktplaats. Historische bronnen suggereren dat het terrein ook gebruikt zou zijn als veemarkt en kermis/jaarmarkterrein. Dit zou terug kunnen gaan tot in de 14e eeuw.*

Op het doelenterrein zijn sporen aanwezig van, vermoedelijk, verschillende fases van een doelsloot. De oudste ophogingen en vermoedelijk aanleg van de sloot hier dateren uit de late 14e – 15e eeuw. De oudste slootfase (of greppel) was mogelijk niet permanent watervoerend. De breedte is niet vastgesteld en de oriëntatie was circa west-oost. Ook het ingravingsniveau kon niet met zekerheid worden bepaald; het ligt ergens tussen 1,5 en 2,5 m – NAP. Ook is niet duidelijk of deze fase van de doelsloot al was afgeschermd door een rij bomen/struiken (stek), maar dit is voor de laatste fase ervan wel mogelijk.

De tweede doelsloot(fase) was duidelijker herkenbaar. Deze is vrijwel op dezelfde locatie als de oudere aanwezig en heeft dezelfde oriëntatie. Hiervan is de breedte niet waargenomen maar deze is ten minste 2,7 m breed. Ook de lengte is niet vastgesteld, maar deze zou op basis van een bron uit 1550 een lengte hebben gehad van ca. 80 m (21 roeden en 2 voeten).³⁷ Het bijbehorende leef-/loopniveau is niet heel duidelijk geworden, maar ligt in ieder geval hoger dan 0,6 m – NAP (het spoorniveau van de beschoeiing en goot). In het oostelijk deel was de sloot voorzien van een houten beschoeiing. Hier was ook een goot aanwezig die vermoedelijk gediend heeft als watertoevoer van de doelsloot. Er is een 16e – eeuwse melding van de aanleg van dergelijke goten. In het verlengde van de beschoeiing was een rij bomen/struiken aanwezig; een zogenaemde stek. Het gaat om grotere bomen met daartussen kleinere, mogelijk meidoorns. Deze (stekelige) haag diende als bescherming en moest de schietbaan afschermen van delen van het terrein waar mensen liepen. De bovenzijde van de boomstronken lag op 1,2 m – NAP. Mogelijk is er dus ook sprake van een fasering tussen deze boomhaag en de periode waarin de sloot beschoeid is. Voor deze proefsleuffase van onderzoek is één van de boomstronken uit de haag/stek gedetermineerd. Bij een eventueel definitief onderzoek zouden meerdere bomen kunnen worden gedetermineerd om zodoende de aard van de hele haag te kunnen reconstrueren.

Deze tweede doelslootfase dateert vermoedelijk vanaf het begin van de 16e eeuw totdat de sloot wordt dichtgeworpen tegen het einde van de 17e – begin 18e eeuw.

De sloot eindigde tegen een (fundering van een) muur. Hiervan is onduidelijk wat de functie was en hoe hoog deze oorspronkelijk was. Het is mogelijk dat het gaat om de bakstenen kade/beschoeiing van de binnengracht. Indien deze hoog opgemetseld was, kan deze ook gediend hebben als schietmuur annex afscherming van de doelenterrein van de publieke ruimte erachter (binnengracht).

37 Jensma 1984, 9.

In de opvullingen van beide slootfases was vondstmateriaal aanwezig; in de oudste gaat het om een enkele scherp gevamd steengoed en in de tweede fase om enkele scherven keramiek. Hierbij gaat het waarschijnlijk wel om voorwerpen die binnen de context van het doelencomplex zijn gebruikt. Het gaat om een kom en een olielamp. Militaire voorwerpen zijn niet aangetroffen. Het vondstmateriaal (uit met name de tweede slootfase) zal kunnen worden gebruikt om een idee te krijgen van de keramische uitzet die binnen de schutterij is gebruikt. Afhankelijk van de lengte en breedte van de sloot zal het naar verwachting gaan om, in ieder geval 100 + stuks keramiek en vermoedelijk ook metaal, dierlijk bot en bouwmaterialen in lagere aantallen.

In het grondpakket dat is gebruikt om de sloot dicht te werpen en het terrein te egaliseren/op te hogen, was wel zeer veel vondstmateriaal aanwezig uit de periode 17e eeuw tot en met begin 18e eeuw. Het gaat hier om bouwmaterialen, keramiek, dierlijk bot en pijpen tabakspijpen dat in grote aantallen in de sloot aanwezig zal zijn (naar verwachting meer dan honderden stuks). Van het materiaal is echter niet zeker dat het afkomstig is uit de context van het doelencomplex; het kan van elders zijn aangevoerd. Echter de kans is groot dat het ten minste ten dele wel van het terrein zelf afkomstig is. De tegels onder het bouwmaterialen in de opvulling zijn vergelijkbaar met die zijn gevonden in één of meerdere puinlagen of – kuilen op het terrein. Deze en de aanwezigheid van een muur die dwars op de sloot stond, geven aan dat er waarschijnlijk, in ieder geval vanaf de eerste helft van de 17e eeuw ook sprake was van bebouwing op het terrein. De aard hiervan is niet vastgesteld en resten hiervan zijn aanwezig vanaf 0 m NAP. Daarnaast zijn er enkele bakstenen poeren aanwezig die vermoedelijk dateren uit de periode ná de opvulling van de sloot; eind 17e – begin 18e eeuw en een latere uit de 19e eeuw. Voor welke constructie deze zijn gebruikt is onduidelijk. Er zijn geen directe aanwijzingen dat het terrein (ook) voor andere doeleinden is gebruikt. De gehele westelijke helft van het doelenterrein binnen het onderzoeksgebied is niet onderzocht. Wel is vastgesteld dat hier sprake is van vele diepe verstoringen door 20e – eeuwse kelders en dat daartussen ook bebouwingssporen (zwaar houtwerk en een bakstenen fundering) aanwezig is vanaf ca. 0 m NAP. De aard hiervan is niet vastgesteld.

Deellocatie 2: achtererven van huizen aan het Steegoversloot

- Op welke diepte zijn hier nog (onverstoorde) bebouwingsresten en erfsporen aanwezig?

Ten zuiden van de sprant, circa de zuidelijke helft van het onderzoeksgebied, zijn bebouwingsresten aanwezig op de achtererven van de huizen aan het Steegoversloot. Het gaat om funderingen van achterhuizen, perceelsscheidingsmuren, goten, (water)kelders, bezinkputten, verhardingen en funderingen van (tuin)huisjes/schuren.

De sporen zijn aanwezig in het vlak tussen circa + 0,38 m en – 0,10 m NAP. De grond hierboven is verstoord en (nu) opgehoogd met bouwzand. Op dit vlak zijn resten aanwezig uit de periode 16e – 20e eeuw. Ophogingen in dit deel van het onderzoeksgebied reiken tot ca. 3-3,5 m – NAP. Dit deel is niet nader onderzocht en het is dus niet duidelijk hoeveel sporenvlakken er nog aanwezig zullen zijn. Op basis van nabij gelegen vindplaatsen gaat de bewoning hier terug tot ongeveer begin 14e eeuw. In het grondpakket tussen circa 1,5 en 3,5 m kunnen nog achtererfsporen aanwezig zijn uit de periode 1300 – 1500. Er zijn geen gesloten afvalcontexten zoals afvalputten en beerputten uit de periode 16e – 20e aangetroffen, vermoedelijk werd alles in de sprant gedeponeed. Wel zijn er goten aangetroffen en enkele (niet gecoupeerde) waterkelders. Hierin (zullen) in kleine aantallen vondsten aanwezig zijn. In eventuele, oudere afval-/beerputten zullen naar verwachting wel grotere aantallen vondsten uit alle categorieën aanwezig zijn. Dit is gebaseerd op de nabij gelegen vindplaats het Statenplein.

Deellocatie 3: de sprant

- Zijn er resten van de sprant aanwezig? En zo ja, wat is de aard (breedte, diepte, baksteen/houtbeschoeiing, ect), ligging, oriëntatie, diepteligging, conservering en eventuele fasering?

Van de sprant is alleen globaal de locatie vastgesteld. Ter hoogte van waar de sprant aanwezig zou moeten zijn, was een muur aanwezig met de juiste oriëntatie en locatie zoals deze op basis van de kadastrale minuut van 1832 te verwachten zijn. Ten noorden daarvan was een 3 m brede baan van scherp zand aanwezig; vermoedelijk de opgevlude sprant. In één van de boringen is vastgesteld dat de onderzijde van de sprantvulling op 3,19 m – NAP ligt. Over eventuele ouderdom, fasering en aantallen vondsten hierin, kunnen op basis van dit onderzoek geen uitspraken gedaan worden.

Aanbevelingen

Aanbevolen wordt om bij graafwerkzaamheden dieper dan 0 m – NAP een definitief archeologisch onderzoek (opgraving) te laten uitvoeren. Voor wat betreft die delen van het terrein waar sprake is van achtererven van de huizen aan het Steegoversloot en de sprant is sprake van onverstoorde bewoningssporen uit de periode vanaf circa 1300 – de 20e eeuw. Indien noodzakelijk kan er gekozen worden om slechts een deel (enkele erven) op te graven.

Voor wat betreft het doelenterrein wordt aanbevolen in ieder geval de gehele lengte en breedte van de aangetroffen schietbaan op te graven. Aangezien dit deel vermoedelijk niet de gehele, verwachte lengte van de schietbaan (ca. 80 m) betreft, zal vrijwel het gehele noordelijk deel opgegraven dienen te worden. Het westelijke deel van het onderzoeksgebied is hier sterk verstoord door latere 20e –eeuwse bebouwing. Het is echter niet bekend tot welke diepte de verschillende verstoringen reiken. Een deel van het westelijk verlengde van de schietbaan zal verstoord zijn, maar mogelijk is het dieper gelegen deel (de oudste fase) nog intact.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met mevr. J. Hoevenberg (tel. 078-770 4905) of dhr. M.C. Dorst (tel. 078-770 4904 van het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht).

Literatuur

Benschop, M.H., 1984: De Dordtse Kermis. In: Kwartaal & Teken 10e jaargang nr. 2/3, 1984, pag. 47-49. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Dorst, M.C., 2014: Dordrecht Ondergronds 54. Steegoversloot-parkeerterrein. Een archeologisch bureauonderzoek. Dordrecht Ondergronds 54. Gemeente Dordrecht.

Dorst, M.C. e.a., 2014a: Stadsontwikkeling op het Statenplein. Een archeologisch onderzoek. Opkomst en ondergang van een 14-eeuwse ambachtswijk in Dordrecht. Dordrecht Ondergronds 40. Gemeente Dordrecht.

Duco, D.H., 1987: De Nederlandse Kleipijp. Handboek voor dateren en determineren. Pijpenkabinet, Leiden.

Henkes, H.E., 1997: Glas zonder glans. Vijf eeuwen gebruiksglas uit de bodem van de Lage Landen 1300-1800. Rotterdam Papers 9.

Jensma, Th. W., 1984: De Dordtse Schutterijen. 14e eeuw – 1585. Kwartaal & Teken 10e jaargang 1984, nr. 2/3. Gemeentelijke Archiefdienst Dordrecht.

Kruse, H.J., 1992: Holsteinische Glassiegel. Plöner Glasforschungen 1 (1092) 1-117.

Pluis, J. 1997: De Nederlandse Tegel; decors en benamingen 1570-1930. Nederlands Tegelmuseum i.s.m. Primavera Pers, Leiden 1997.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei-en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdrong, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bijlage 1: boorbeschrijvingen

